

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

**Сльот Марини Олегівни «Соціально-психологічний супровід молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань»,
представлене на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи**

Сучасний етап розвитку вітчизняної психологічної науки характеризується тенденцією до інтегрування вітчизняних та світових досягнень. Системно-інтегративний підхід, на наш погляд, найбільш чітко має прояв у соціально-психологічних дослідженнях, що пояснюється, передусім, їх актуальністю та соціальною значущістю. Якщо в попередньому столітті переважно відбувалося запозичення завбільшки психологічного інструментарію, то сьогодні можна говорити про більш глибокий аналітико-змістовий підхід щодо здійснення теоретико-емпіричного дослідження. Відсутність єдиної загальноприйнятої теоретичної концепції, котра пояснює етіологію, механізми виникнення та розвитку травматичних переживань й процесу відновлення після втрат, не дивлячись на існування багаторічних досліджень й розроблених теоретичних моделей на підґрунті психологічного, психосоціального, комплексного підходів, спричинює необхідність розробки багатофакторної біопсихосоціальної моделі переживання втрати молоддю, представлену через психологічні новоутворення, які є наслідками втрати. З погляду на зазначене дисертаційне дослідження Сльот М.О. є актуальним і своєчасним.

Слід погодитися з авторкою, що вивчення соціально-психологічних механізмів втрат, теорії психічної та психологічної травми, що найбільш близько підходять до аналізу травматичних переживань, забезпечують дослідження соціально-психологічного супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і переживань теоретико-методологічною базою.

Дисертаційне дослідження Сльот М.О. виконано в межах комплексних науково-дослідних тем кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

«Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі», «Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу особистості засобами інноваційних психотехнологій в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства».

Проведене Сльот М.О. дослідження має вагому наукову новизну й теоретичне значення. У роботі вперше запропоновано дворівневу структуру моделі переживання втрати молоддю, представлену через психологічні новоутворення, які є наслідками втрати («психологічний образ втрати» – на підсво-рефлексивному рівні, «переживання втрати як духовне випробування» – на духовно-рефлексивному рівні, «психологічний зв'язок з травмою» – на обох рівнях); визначено та систематизовано соціально-психологічні чинники, що впливають на індивідуальний характер переживання молоддю втрати (характер ситуації втрати, сприйняття ситуації втрати, особливості втраченого, соціокультурний простір, соціально-психологічні особливості молоді, яка перебуває у ситуації втрати та травматичних переживань); виявлено соціально-психологічну специфіку перебігу процесу стабільності змін при відновленні молоді після втрат і травматичних переживань та виокремлено її соціально-психологічні ресурси на мікро-, мезо- та макро- рівнях.

Авторкою розкрито концептуальні й змістовно-процесуальні основи програми соціально-психологічного супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань, побудованої на засадах системно-цілісного, суб'єктно-діяльнісного, системно-структурного підходів, із запровадженням авторського курсу інтегративної музикотерапії, що поєднувала психотерапевтичний вплив музики та інших видів мистецтва, що вважаємо найбільш вагомим.

Дисертаційне дослідження Сльот М.О. відрізняє практичне спрямування, яке полягає у можливості застосування психодіагностичного інструментарію для виявлення соціально-психологічних особливостей молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань, а також у розробці та операціоналізації дворівневої структури моделі переживання втрати молоддю.

Отримані дисертанткою результати, разом із задіяними психодіагностичними методиками, засобами корекції та активними соціально-

психологічними методами допомоги, можуть знайти застосування як методичне забезпечення психологічного консультування, психопрофілактики, психокорекції та психотерапії у роботі з молоддю в процесі її відновлення після втрат і травматичних переживань.

У першому розділі *«Теоретико-методологічний аналіз підходів до процесу відновлення молоді після втрат і травматичних переживань»* наведено аналіз наукових поглядів на соціально-психологічну природу травматичних переживань та їх дію на особистість, зокрема в момент горювання; розкрито сучасні підходи до відновлення молоді після втрат і травматичних переживань.

Авторкою виокремлюються провідні наукові підходи до висвітлення втрати та її переживання. Зокрема, втрата розглядається як процес з афективними, когнітивними та поведінковими симптомами; як прояв процесів, що відбуваються в різних сферах життя особистості: соматичній, психологічній (афективній, когнітивній), соціальній; як послідовне вирішення психологічних завдань; підхід до втрати як до об'єкта прихильності; як травмуюча подія, що руйнує особистість та призводить до проблем у системі самоствавлення, розриву цілісної картини життєвого шляху; як процес «сислової реконструкції» в цілісному контексті життя особистості; як процес змін, що відбуваються на духовному рівні особистості та який поєднує релігійний і психологічний аспекти, зокрема у векторі переживання «очікуваної втрати».

Як слушно зазначає дослідниця, соціально-психологічний супровід молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань полягає у позначенні індивідуальних шляхів переживання втрати. Перевагою цього супроводу є те, що в ньому розглядаються глибинні процеси, які відбуваються у внутрішньому світі особистості при осмисленні втрати.

Загальна стратегія дослідження передбачала розробку моделі внутрішнього світу як простору, в якому розгортається переживання втрати. Зазначена структурна модель складається з: системи відносин особистості (до себе, до інших, до світу); рівнів осмислення життєвих подій (конкретно-подієвий, рефлексивний, духовний); форм існування життєвого досвіду (когнітивний, афективний, поведінковий).

Акцент на таких важливих аспектах, як подієво-рефлексивний і духовно-рефлексивний рівні осмислення життєвих подій, дозволяють стверджувати про багатогранність та результативність дослідження Сльот М.О.

На нашу думку, найбільшої уваги заслуговують якості продуктивного підсумку переживання втрати, а саме, психологічні новоутворення, що належать до різних рівнів переживання втрати. Так, «психологічний образ втрати», як підсумок переживання на подієво-рефлексивному рівні та «переживання втрати як духовне випробування» на духовно-рефлексивному рівні й «психологічний зв'язок з травмою» на обох рівнях.

Вихідним пунктом дослідження Сльот М.О. є виокремлення поняття «духовне випробування» для опису процесів, що відбуваються на найвищому – смислового – рівні переживання втрати.

У другому розділі *«Емпіричне дослідження соціально-психологічних особливостей молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань»* Сльот М.О. розкриває процедуру та принципи побудови емпіричного дослідження, обґрунтовує репрезентативність вибірки; здійснює аналіз психодіагностичного інструментарію та його відповідність завданням дослідження; представляє результати констатувального етапу дослідження.

Авторка наголошує, що гендерний фактор суттєво впливає на вибір стилю життя після травми: чоловіки більше тяжіють до прагматизму й контролю, тоді як жінки – до духовності та альтруїзму.

Крім того, дослідниця конкретизує, що духовний стиль виступає універсальним ресурсом для всіх груп респондентів, оскільки травматичний досвід актуалізує потребу у пошуку сенсу та моральної опори.

Досліджуючи особливості взаємозв'язку соціальної підтримки та психічного здоров'я респондентів, Сльот М.О. визначає чинники соціальної підтримки як такі, що представляють ресурси респондентів на макро-, мезо- та мікро- рівнях, власне: індивідуальні ресурси (мікрорівень) – психологічні схильності, переконання або здібності; мезорівень – ресурси, які сприймалися або були доступними в найближчому соціальному оточенні досліджуваних; макрорівень – ресурси в більш широкому оточенні або в суспільстві загалом.

Також емпірично перевірено теоретичну модель переживання втрати на подієво-рефлексивному та духовно-рефлексивному рівнях.

Саме психологічний аналіз і узагальнення отриманих результатів дозволили авторці розкрити соціально-психологічну специфіку перебігу процесу стабільності змін при відновленні молоді після втрат і травматичних переживань.

У третьому розділі *«Соціально-психологічні основи супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань»* Сльот М.О. розкрила концептуальні та змістовно-процесуальні засади побудови та реалізації програми соціально-психологічного супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань та здійснила оцінку її ефективності. В процесі апробації програми соціально-психологічного супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань було реалізовано авторський курс інтегрованої музикотерапії.

Дисертантка довела, що музична терапія є позитивним засобом у формуванні та розвитку гармонійної особистості, завдяки її впливу на емоційну та чуттєву сферу, інтелектуальні здібності, психологічний та фізіологічний стани тощо. В дисертаційному дослідженні Сльот М.О. наголошено на дієвості інтегративної музичної терапії, що поєднувала психотерапевтичний вплив музики та інших видів мистецтва.

Таким чином, розроблена та адаптована програма соціально-психологічного супроводу молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань дійсно є результативним засобом подолання і профілактики їх негативних наслідків.

Загалом, варто підкреслити раціональність й чіткість проведеного Сльот М.О. дослідження, яке проявляється у структурованості і змістовності програми емпіричного дослідження, відповідності підбраного стандартизованого психодіагностичного інструментарію, що всебічно охоплюють релевантні ключові психологічні поняття та взаємозв'язки між ними, закладені в суті гіпотез.

В цілому варто відзначити логічну стрункість, обґрунтованість представленого дисертаційного дослідження, а також відповідність наукового

апарату встановленим стандартам. Робота Сльот М.О. характеризується чітким визначенням об'єкту, предмету та поставлених завдань, що сприяло перевірці гіпотез та досягненню поставленої мети.

Висновки та отримані результати дослідження базуються на переконливому кількісному та якісному аналізі широкого кола опрацьованого теоретичного та емпіричного матеріалу. Обробка емпіричних даних здійснювалась дисертанткою з використанням відповідних методів математичної статистики, зокрема, Фішера-Фрімана-Халтона, Крускала-Уолліса, Манна-Уїтні та рангової кореляції Спірмена, процедур кореляційного, факторного аналізу.

Відмічаємо широке представлення результатів наукового дослідження у фахових статтях авторки та представлення ключових ідей на наукових заходах.

Зміст автореферату цілком відповідає основним аспектам дисертаційного дослідження. У роботі не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Сльот М.О., вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та пропозиції.

1. В першому розділі дисертації доволі ретельно виокремлено провідні наукові підходи до висвітлення втрати та її переживання особистістю. Проте, було б доцільно провести порівняльний аналіз й визначити переваги й недоліки розглянутих підходів, а також обґрунтувати переваги системно-інтегративного підходу, що пропонується в якості провідного у дослідженні.

2. В ході теоретичного аналізу втрати авторкою висвітлено різні концепції внутрішнього світу особистості й запропоновано модель внутрішнього світу як простору, в якому розгортається переживання втрати. Розкрито сутність терміну «картина світу», щодо визначення системи переконань особистості про сутність світу й власного «Я» в цьому світі. Проте, залишилися поза увагою базисні переконання особистості, що утворюють картину світу. Варто внести роз'яснення щодо цього суттєвого аспекту.

3. У процесі визначення специфіки організації емпіричного дослідження представлено вибірку за віковими, статусними особливостями й тривалістю

переживання травми. Проте не конкретизовано вид травми. У зв'язку з цим є необхідність проаналізувати специфіку стресорів, що відрізняються різним ступенем загрози життю, структурою травматичних впливів.

4. Безсумнівно цікавим та ефективним обрано метод терапії травми, а саме музикотерапію. Проте, в структурі дослідження зазначено, що груповому етапу терапії передує етап індивідуальної терапії. Однак цей важливий етап залишився недостатньо висвітленим у роботі.

Загалом, висловлені зауваження та пропозиції не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Сльот М.О. як цілісного, завершеного наукового доробку.

На підставі вищезазначеного можна констатувати, що дисертаційне дослідження «Соціально-психологічний супровід молоді в процесі відновлення після втрат і травматичних переживань» повністю відповідає всім вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» із змінами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року зі змінами та вимогам МОН України, які висуваються до підготовки кандидатської дисертації, а його авторка, Сльот Марина Олегівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

**доктор психологічних наук, професор,
професорка кафедри практичної
психології Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка**

 Є.В. Гейко

*Директор з наукової роботи
ЦДЧ ім. В. Винниченка
доктор філософських наук,
професор*

— *М.В. Рока*